

ANALIZA TOWS MOŻLIWOŚCI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU EKOTURYSTYKI I POMOCY PAŃSTWA W CZASIE PANDEMII – REGION JEZIORA ARALSKIEGO W UZBEKISTANIE

Olimjon Saidmamatov^a , Umidjon Matyakubov^b ,
Elbek Khodjaniyazov^c , Jonathon Day^d , Ergash Ibadullaev^e ,
Sanat Chuponov^f , Dilmurad Bekjanov^g ,
Murodjon Matniyozov^h , Bunyod Matyusupovⁱ

^a Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0003-0046-5521>;
e-mail: saidolimjon@gmail.com

^b Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0003-4888-3044>;
e-mail: umidjan.mat@mail.ru

^c Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0002-2937-3148>;
e-mail: khelbek1990@gmail.com

^d Uniwersytet Purdue, Szkoła Zarządzania Turystyką i Hotelarstwem; <https://orcid.org/0000-0002-8207-9650>;
e-mail: gjday@purdue.edu

^e Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0002-7059-2510>;
e-mail: ergashibadullaev90@gmail.com

^f Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0001-7388-9224>;
e-mail: chuponovsanat@gmail.com

^g Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0002-8851-2240>;
e-mail: dilmurad.bekjanov@gmail.com

^h Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0001-6233-2383>;
e-mail: mmurodali.matniyozov@gmail.com

ⁱ Urgencki Uniwersytet Państwowy, Wydział Turystyki i Ekonomii; <https://orcid.org/0000-0001-8094-2126>;
e-mail: bunyodbest@gmail.com

ABSTRAKT

Głównymi celami niniejszej pracy są ocena aktualnego stanu ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego w Uzbekistanie oraz zaproponowanie strategii jej zrównoważonego rozwoju. Aby zidentyfikować wymagane strategie zarządzania, przeprowadzono analizę zagrożeń, szans oraz słabych i mocnych stron (TOWS). Zamierzeniem autorów artykułu było również dokonanie przeglądu literatury, w której opisano promocję ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego. Wyniki analizy TOWS pokazują, że aby możliwy był zrównoważony rozwój branży ekoturystycznej w Uzbekistanie, pomoc państwa w czasie pandemii powinna być strategicznie skoordynowana.

SŁOWA KLUCZOWE

ekoturystyka, zrównoważony rozwój, pandemia, region Jeziora Aralskiego, Uzbekistan, badanie rozpoznawcze

INFORMACJE O ARTYKULE

Przyjęto:
12 kwietnia 2020 r.
Zaakceptowano:
11 maja 2021 r.
Opublikowano:
18 czerwca 2021 r.

1. WSTĘP

Liczba turystów na całym świecie sięgnęła 1,5 miliarda osób, co czyni z sektora turystycznego prawdziwą światową potęgę ekonomicznego wzrostu i rozwoju, a także skutkuje tworzeniem nowych, lepszych miejsc pracy oraz jest katalizatorem innowacji i przedsiębiorczości (UNWTO, 2020). Z kolei zyski z eksportu generowane przez turystykę w Uzbekistanie wzrosły do 1,7 biliona USD (UNWTO, 2019). Wierząco, że będą one się zwiększać również w przyszłości, jednak z powodu pandemii COVID-19 sytuacja radykalnie się zmieniła – mówi się nawet, że turystyka ucierpiała bardziej niż inne branże. Od stycznia 2020 r. wobec osób podróżujących do miejsc wypoczynku stosowane są różne restrykcje. Według drugiego raportu Światowej Organizacji Turystyki z 28 kwietnia 2020 r. we wszystkich destynacjach turystycznych na świecie wprowadzane są ograniczenia związane z pandemią (UNWTO, 2020).

Rozprzestrzenianie się koronawirusa wywiera przeobrażony negatywny wpływ na zrównoważony rozwój turystyki, jak również na pozostałe gałęzie gospodarki. Według danych UNWTO liczba zagranicznych turystów w skali globalnej spadła od stycznia do sierpnia 2020 r. o 700 mln w porównaniu do analogicznego okresu w 2019 r. Straty wynikające z eksportu usług turystycznych wyniosły 730 mld USD. Szkody w turystyce spowodowane pandemią są ośmiokrotnie większe niż te powstające wskutek globalnego kryzysu finansowego i gospodarczego z 2009 r. (UNWTO, 2020).

W skali światowej wiele wschodzących gospodarek opiera się w dużej mierze na wydatkach turystów (Asadpourian, Rahimian, Gholamrezai, 2020), które mają znaczący udział w PKB tych krajów (Azam, Alam, Hafeez, 2018). Warto zauważyć, że Uzbekistan dokonuje szybkich reform w sektorze turystycznym, znosząc wymagania wizowe i ustanawiając bezpośrednie loty z głównymi miastami europejskimi.

Wiadomo, że korzyści płynące z działalności nie mogą zagwarantować jej trwałości i pojawiają się obawy o to, co gospodarka może wygenerować w zamian. Innymi słowy, co się stanie ze społecznością przyjmującą i środowiskiem w miarę wzrostu przychodów z turystyki.

W ciągu kilku ostatnich lat region Jeziora Aralskiego w Uzbekistanie stał się nowym atrakcyjnym miejscem wypoczynku dla turystów zagranicznych i krajowych. Rozwój turystyki wokół Jeziora Aralskiego przyczynia się do wzrostu zatrudnienia i możliwości zarobkowania przez mieszkańców, uzyskany przychód zaś może zostać później wykorzystany na unowocześnienie infrastruktury na tym terytorium (Saidmamatow, Rudenko, Pfister, Koziel, 2020a). Z praktycznego punktu widzenia w Uzbekistanie zarejestrowanych jest ponad 1500 touroperatorów (stan na 1 stycznia 2021 r.), jednak tylko 4% z nich w wilajecie chorezmijskim i 2%

w autonomicznej Republice Karakałpacji. Oznacza to, że gros inwestycji związanych z turystyką pozostaje w stolicy – Taszkencie, oraz drugim co do wielkości mieście kraju – Samarkandzie, co prowadzi do braku równowagi w regionalnym rozwoju gospodarczym, jak również do problemów związanych z zarządzaniem destynacją, marketingiem oraz logistyką turystyczną w całym regionie Jeziora Aralskiego (Uzbek Tourism, 2020).

Motywacją do napisania niniejszej pracy było dostrzeżenie przez autorów pewnej luki badawczej. Zauważyli oni bowiem, że istnieje bardzo mało artykułów naukowych, opisujących sytuację ekoturystyki, jej rozwój, możliwości i stojące przed nią wyzwania, zarówno w Azji Środkowej, jak i w samym regionie Jeziora Aralskiego – regionie dotkniętym katastrofą ekologiczną. Na podstawie mapy zaangażowania interesariuszy oraz wyników analizy TOWS przygotowywane są strategie wspierające lokalnych przedsiębiorców w zdobywaniu wiodącej pozycji na uzbeckim rynku turystycznym. Problem badawczy poruszony w niniejszym artykule dotyczy oceny obecnego rozwoju ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego. Autorzy omówili również szczegółowo rolę wsparcia państwa we wzmacnianiu warunków ekonomicznych branży turystycznej w czasie pandemii. Metodyka badań obejmuje analizę TOWS (matrycę), na podstawie której opracowano mapę zaangażowania interesariuszy, oraz podejście klastrowe. Postawiono następującą hipotezę badawczą: rozwój ekoturystyki w bardziej odległych rejonach Uzbekistanu (np. region Jeziora Aralskiego) jest ściśle powiązany z pomocą uzyskaną od państwa w czasie pandemii COVID-19.

2. PRZEGLĄD LITERATURY

Turystyka przyczynia się do wzmocnienia kursu wymiany walut oraz do rozwoju regionalnego, bezpośrednio wspiera kilka rodzajów profesji i firm, a także pomaga tworzyć wiele lokalnych społeczności. Z sektora turystycznego pochodzi 4,4% PKB oraz 21,5% eksportu usług w krajach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). W przypadku kilku z nich proporcje te są znacznie wyższe, np. w Hiszpanii udział turystyki w PKB wynosi 11,8%, podczas gdy podróżowanie stanowi 52,3% całkowitego eksportu usług, w Meksyku jest to odpowiednio 8,7% i 78,3%, w Islandii 8,6% i 47,7%, w Portugalii 8,0% i 51,1%, we Francji zaś 7,4% i 22,2% (UNWTO, 2020).

Ekoturystyka jest jednym z najważniejszych działań, które pomagają w zachowaniu zasobów naturalnych oraz kulturowych, a zarazem przynoszą korzyści ekonomiczne zarówno mieszkańcom danego obszaru, jak i rządowi. Skuteczny plan rozwoju ekoturystyki polega

na opracowaniu precyzyjnych celów i kryteriów (Demir, Esbah, Akgun, 2016). Nie ulega wątpliwości, że ekoturystyka, o ile rozwija się w sposób zrównoważony, może mieć niewielki negatywny wpływ na środowisko, minimalizować niepożądane efekty zewnętrzne, zwiększać integralność kulturową i środowiskową oraz efektywność zarządzania zasobami i przynosić dodatkowe korzyści finansowe (UNEP, 2013).

W ekoturystyce chodzi o integrację ochrony zabytków, społeczności oraz zrównoważonego rozwoju. Oznacza to, że działania w ramach ekoturystyki powinny być zgodne z takimi kluczowymi zasadami, jak: minimalizacja negatywnego wpływu na środowisko; budowanie świadomości środowiskowej i kulturowej oraz szacunku do tych dwóch obszarów; zapewnianie pozytywnego zaangażowania, zarówno gości, jak i osób goszczących; zapewnianie bezpośrednich interesów gospodarczych w zakresie ochrony zabytków; gwarantowanie korzyści finansowych oraz wzmacnianie pozycji mieszkańców danego miejsca; rozbudzenie wrażliwości na problemy środowiskowe i klimat społeczny krajów goszczących (Das, Chatterjee, 2015; Higham, 2007; Holden, 2007). Ekoturystykę można zdefiniować jako „przyjazne dla środowiska podróżowanie do niezakłóconych obecnością człowieka obszarów, aby cieszyć się przyrodą i szanować ją, co wspiera jej ochronę przy niewielkim negatywnym wpływie odwiedzających, jednocześnie oferując mieszkańcom dobrobyt społeczno-ekonomiczny” (Jalani, 2012, s. 48). Ekoturystyka to nowy rodzaj turystyki, który zalicza się do zasobów konsumpcyjnych, ma charakter edukacyjny i przygodowy oraz wiąże się z podróżami do niezagospodarowanych i rzadko odwiedzanych miejsc, ważnych pod względem przyrodniczym, kulturowym i historycznym (Lenao, Basupi, 2016; Liu, Li, 2013; Mayaka, Prasad, 2012).

W analizie TOWS wzięto pod uwagę czynniki społeczno-ekonomiczne oraz środowiskowe. W kontekście tego badania możliwości oznaczają istniejący potencjał do realizacji działań w celu zwiększenia skuteczności bądź polepszenia jakości zarządzania jakimkolwiek rodzajem organizacji (Hong, Chan, 2010). Pomimo że analiza TOWS jest szeroko preferowaną i łatwą w użyciu metodą definiowania pozytywnych i negatywnych aspektów, ogranicza się ona do ocen jakościowych (Demir, Esbah, Akgun, 2016).

Aby spełniać założenia ekoturystyki należy pod różować tak, by wywierać jedynie niewielki wpływ na środowisko, a także brać udział w podejmowaniu decyzji i wrażliwość na lokalną kulturę i bioróżnorodności. Ekoturystyka charakteryzuje się wspieraniem wysiłków miejscowej ludności koncentrujących się na ochronie zabytków, a także może przynieść finansowe oraz fizyczne korzyści społecznościom goszczącym, jak również zapewnić możliwości edukacyjne podróżującym. Odpowiednia destynacja ekoturystyczna powinna

obejmować zarówno elementy pierwotnej natury, jak i dziedzictwa kulturowego (Dowling, Fennel, 2003; Rahemtulla, Wellstead, 2001; Rein, 2005; Weaver, Oppermann, 2000; Yilmaz, 2005).

Ocena perspektyw rozwoju ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego może pomóc stworzyć ekoturystykę, która pozwoli społecznościom lokalnym czerpać korzyści z aktywności rekreacyjnej. Właściwie zorganizowana ekoturystyka jest najlepszym sposobem na ochronę obszarów przyrodniczych, który przynosi korzyści zarówno dziedzictwu przyrodniczemu, jak i mieszkańcom danego terenu. Dzięki turystyce można podnieść świadomość społeczną, by wzbudzić szacunek do środowiska naturalnego oraz sprawić, że lokalnie będą podejmowane nowe działania o charakterze ekonomicznym (Salvatore, Marciano, 2019).

3. EKOTURYSTYKA W UZBEKISTANIE

Uzbekistan charakteryzuje się ogromnym potencjałem ekoturystycznym. Dziś w tym kraju znajduje się 17 rezerwatów przyrody, w tym: Badaj-Tugaj, Kyzyl-kum, Nurota, Zarafszan, Aral-Paygambar, Zomin, Czarwak i Czatkan, które są wykorzystywane głównie jako miejsca ochrony zagrożonych gatunków zwierząt i roślin (Hosizimov, 2009). Ponadto liczba destynacji ekoturystycznych wzrosła z 29 do 65. Obejmują one obszar 8144 tys. hektarów; dziennie może tam przybyć ponad 1074 odwiedzających (Khamidov, 2016).

W Uzbekistanie opracowano naukowe i teoretyczne wytyczne, których realizacja ma służyć zapewnieniu zrównoważonego rozwoju oraz podniesieniu poziomu usług ekoturystycznych na rynku turystycznym (Berdiyev, 2010). Przeanalizowano formy i praktyki stosowane w organizacji i zarządzaniu, trendy rozwoju ekoturystyki w krajach rozwiniętych i rozwijających się, a także opracowano zalecenia dotyczące ich zastosowania w Uzbekistanie (Khamidov, 2017). W 2007 r. Państwowa Komisja ds. Ekologii i Ochrony Środowiska Republiki Uzbekistanu przyjęła koncepcję ekoturystyki w kraju. W stworzonym przez ten organ dokumencie szczegółowo omówiono problemy ekologiczne oraz społeczno-ekonomiczne, kwestie i cele organizacyjno-prawne oraz potencjalny rozwój ekoturystyki (SCRepUzEEP, 2007).

Prezydent Uzbekistanu Szawkat Mirzijojev wygłosił przemówienie przed Zgromadzeniem Generalnym ONZ, aby zwrócić uwagę świata na palące problemy wynikające z katastrofy ekologicznej spowodowanej wysychaniem Jeziora Aralskiego. Uporanie się z jej negatywnymi skutkami w regionie Jeziora Aralskiego wymaga aktywnego zaangażowania na poziomie międzynarodowym, regionalnym oraz lokalnym.

W rezultacie uchwalono specjalny program OZN, aby nieść efektywną pomoc lokalnej społeczności dotkniętej kryzysem związanym z Jeziorem Aralskim.

W grudniu 2019 r. podczas sesji plenarnej Zgromadzenia Generalnego ONZ przyjęto specjalną uchwałę pt. *Zrównoważona turystyka i zrównoważony rozwój w Azji Środkowej*, zainicjowaną przez prezydenta Uzbekistanu w Pekinie na spotkaniu z Sekretarzem Generalnym ONZ Antonio Guterresem jako część międzynarodowego forum „Jeden pas, jedna droga” (UzDaily, 2019). W uchwale tej podkreślono istotę wysiłków podejmowanych przez kraje Azji Środkowej w celu upowszechnienia do 2030 r. *Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju*, rozpropagowania licznych międzynarodowych wydarzeń związanych z dalszym rozwojem turystyki na Jedwabnym Szlaku, jak również działań podjętych przez lokalne rządy w krajach Azji Środkowej w celu pozyskania międzynarodowych inwestycji oraz finansowania dla sektora turystycznego. Warto zauważyć, że Zgromadzenie Generalne ONZ (2019) zachęciło państwa członkowskie, innych interesariuszy oraz Światową Organizację Turystyki do wspierania działań podejmowanych przez kraje środkowoazjatyckie w celu podtrzymywania zrównoważonego rozwoju turystyki w regionie (United Nations, 2019) poprzez:

- rozszerzenie współpracy w zakresie turystyki z krajami Azji Środkowej;
- zapewnienie wzrostu w głównych sektorach skonsolidowanej i kompleksowej polityki zrównoważonego rozwoju turystyki w Azji Środkowej, przy wzięciu pod uwagę specyfiki i bieżących warunków rozwoju gospodarczego każdego kraju w regionie;
- promowanie rozwoju turystyki i strategii przyciągania zagranicznych turystów do Azji Środkowej;
- połączenie sił w celu egzekwowania i wdrażania innowacyjnych technologii w ramach modernizacji przemysłu turystycznego w Azji Środkowej (UzDaily, 2019).

Podczas spotkania rady przywódców państw założycielskich, które powołały Międzynarodowy Fundusz na rzecz Ratowania Jeziora Aralskiego w Turkmenistanie, prezydent Uzbekistanu oświadczył, że jego priorytetowymi celami są: zapewnienie warunków sprzyjających przyciąganiu zagranicznych inwestorów w celu rozwoju i wykorzystywania ekologicznie czystych technologii w regionie Jeziora Aralskiego, realizacja założeń „zielonej gospodarki”, jak również kompleksowe wdrażanie zasad przyjaznych środowisku, energooszczędnych technologii, zahamowanie procesu pustynnienia i migracji ekologicznej, a także rozwój ekoturystyki (UzDaily, 2019).

W wyniku reform związanych z turystyką w Uzbekistanie z roku na rok wzrasta liczba zagranicznych turystów odwiedzających region Jeziora Aralskiego.

W samym 2019 r. do Republiki Karakałpackiej przyjechało łącznie 46 386 turystów, w tym 21 399 zagranicznych i 24 987 krajowych, wilej chorezmijski zaś odwiedziło łącznie 2 646 597 turystów, w tym 420 828 zagranicznych i 2 225 769 krajowych. Lokalni specjaliści z dziedziny turystyki rozważają rozwój ekoturystyki w wybranych regionach Jeziora Aralskiego, m.in. w tumanie Mujnak, nad jeziorem Sudoczje, w rezerwacie biosfery Koji Amu-daria, w tumanie Beruni, na płaskowyżu Ustiurt w tumanie Kungrad (kanion), nad słonym jeziorem Barsakelmes (złoża soli), na „cementarzysku” statków pod gołym niebem oraz nad jeziorami Eszan (Uzbek Tourism, 2020).

4. METODOLOGIA

Metodologię badawczą oparto na przeglądzie literatury dotyczącej możliwości, wyzwań oraz podejść do promocji ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego w Uzbekistanie. Analiza TOWS jest metodą badawczą stosowaną głównie w zarządzaniu przedsiębiorstwem, jak również w celu oceny procesu podejmowania decyzji w zrównoważonej turystyce (NOAA, 2011). Niniejsza analiza pomaga zdiagnozować istniejące warunki rozwoju ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego. W długiej perspektywie ocena ta jest jedną z kilku złożonych strategii promocji ekoturystyki w Uzbekistanie, z uwzględnieniem kryzysu gospodarczego wywołanego przez pandemię COVID-19.

Dodatkowo na ocenie TOWS zbudowano podejście klastrowe oraz mapowanie interesariuszy, by ułatwić opracowanie krótko- i długoterminowych strategii usprawniających rynek ekoturystyczny w odległych rejonach Uzbekistanu. Mapa interesariuszy wspomaga integrację i harmonizację zadań władz lokalnych w celu eliminacji słabych stron, jak również minimalizacji spodziewanych zagrożeń.

5. WYNIKI BADAŃ

5.1. ANALIZA TOWS DLA EKOTURYSTYKI W REGIONIE JEZIORA ARALSKIEGO W UZBEKISTANIE

W przypadku regionu Jeziora Aralskiego ocena czynników wewnętrznych i zewnętrznych jest niezbędna do opracowania strategicznego planu zrównoważonego zarządzania ekoturystyką (tab. 1).

Na podstawie obserwacji terenowych oraz rozmów z pracownikami lokalnych biur podróży i przewodnikami turystycznymi autorzy mogą zalecić zastosowanie różnych podejść w celu wyeliminowania słabych stron oraz zminimalizowania zagrożeń. Aby zapewnić

Tabela 1. Analiza TOWS dla promocji ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego

	Zagrożenia		Możliwości
1	Zmiany klimatu i złe zarządzanie środowiskiem	1	Nowe rynki docelowe dla odwiedzających (Allanazarov, Alimov, 2019)
2	Wysoki poziom migracji z obszarów wiejskich	2	Potencjał promocji turystyki pustynnej (Khaytboyev, 2016)
3	Obciążenie konkurencyjne innych nowych destynacji ekoturystycznych w Azji Środkowej	3	Wizy dla przyjezdnych z ponad 80 krajów (Lex.uz, 2020a)
4	Znaczenie sezonowości w turystyce (Bekjanov, Matyusupov, 2020)	4	Programy rządowe ukierunkowane na promocję turystyki (Matyakubov, Defrancesco, 2018)
5	Ekstremalne warunki pogodowe, zasolenie wody oraz zanieczyszczenie powietrza (Rudenko, Lamers, 2010)	5	Istnienie rozwoju ekoturystyki w Uzbekistanie (SCRepUzEEP, 2007)
6	Ryzyko zakażenia w trakcie pandemii bądź innego jej wpływu (Matyakubov, Ibadullaev, 2020)	6	Główne wymagania w warunkach pandemii, czyli wycieczki indywidualne, możliwość utrzymania odpowiedniego dystansu oraz niewielkiego zagęszczenia (Rudenko, Lamers, 2010)
	Słabe strony		Mocne strony
1	Brak regionalnej integracji turystyki w Azji Środkowej (Saidmamatov, Rudenko, Baier, Khodjanizayov, 2021)	1	Popularność okolicznych destynacji: Samarkandy, Buchary, Chiwy, Nukusu (Saidmamatov i in., 2020b)
2	Niska jakość infrastruktury turystycznej i usług powiązanych (Alimov, 2018)	2	Potencjał rozwoju turystyki ekstremalnej na płaskowyżu Ustiurt oraz duży potencjał ekoturystyczny bioróżnorodności Dolnej Amu-darii (Salaev, Alimov, 2018)
3	Mniejsza integracja regionu Jeziora Aralskiego jako destynacji turystycznej w pakietach turystycznych (Kamaletdinov, 2018)	3	Potencjał rozwoju turystyki myśliwskiej, agroturystyki, turystyki kulinarnej, religijnej i rekreacyjnej, archeoturystyki, a także bogata flora i fauna (Matyakubov, Defrancesco, 2018)
4	Niski poziom marketingu (Matyakubov, 2017)	4	Istnienie starożytnej fortecy (złoty krąg stolic starożytnego Imperium Chorezmijskiego) oraz Państwowego Muzeum Sztuki im. Igora Sawickiego (Yagodin, Betts, 2009)
5	Brak wykwalifikowanych touroperatorów, agentów turystycznych oraz przewodników (Alimov, 2018)	5	Wprowadzenie przez rząd programu turystyki bezpiecznej pod względem sanitarno-epidemiologicznym – „Uzbekistan. Gwarancja bezpiecznej podróży” (Matyakubov, Ibadullaev, 2020)
6	Niewystarczające wsparcie legislacyjne i rządowe dla podejścia klastrowego w destynacjach ekoturystycznych (Kamaletdinov, 2018)	6	Ograniczony wybór celu podróży, spowodowany wysokim ryzykiem zakażenia w czasie pandemii (Bekjanov, 2020)

Źródło: opracowanie własne autorów.

długoterminowy, inkluzywny i zrównoważony rozwój ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego, należy uwzględnić takie działania, jak:

1. Opracowanie i promocja strategii ekoturystycznej w regionie Jeziora Aralskiego.
2. Polepszenie infrastruktury drogowej i przydrożnej oraz warunków higienicznych (jak np. dostęp do czystej wody pitnej), stanowiących podstawę przyciągania ekoturystów.
3. Tworzenie obopólnie korzystnych relacji partnerskich pomiędzy touroperatorami, hotelami, lokalnymi społecznościami, uczelniami, think tankami oraz zarządzającymi destynacjami.
4. Opracowanie programów (np. dotyczących współpracy między sektorami publicznym i prywatnym) w celu przyciągnięcia lokalnych i zagranicznych inwestycji bezpośrednich zapewniających rozwój infrastruktury ekoturystycznej w regionie Jeziora Aralskiego.

5. Organizacja w centrach szkoleniowych Departamentów Rozwoju Turystyki Republiki Karakałpackiej oraz wilajetu chorezmijskiego szkoleń dla przewodników turystyki ekologicznej.

6. W celu promocji ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego włączenie do nowych tras turystycznych takich atrakcji, jak:

- Państwowy Rezerwat Biosfery Dolnej Amu-darii,
- Góra Sułtana Uwajsa,
- płaskowyż Ustiurt,
- jezioro Sudoczje,
- Sajgaczi.

Głównym czynnikiem wpływającym na przemysł turystyczny jako całość jest poziom konkurencyjności. W obecnych warunkach ważne jest nie tylko uzyskanie zestawu wysokiej jakości usług turystycznych (zakwaterowanie, transport, wycieczki, wyżywienie, dostępność nowoczesnych urządzeń sanitarnych), ale także zaspokojenie duchowych i emocjonalnych

potrzeb turystów oraz zdobycie przez nich doświadczenia związanego z życiem w niezwykłych warunkach w nieznanym środowisku.

Istnieje również kilka zagadnień generujących problemy, w tym liczba turystów, miejsca historyczne w miastach i miasteczkach oraz kwestia logistyki transportowej. Trudno konkurować z innymi miejscami wypoczynku, jeśli oferta jest kosztowna, a jej przygotowanie zajmuje dużo czasu.

5.2. PODEJŚCIE KLASTROWE

W celu wdrożenia podejścia klastrowego do rozwoju turystyki w regionie Jeziora Aralskiego, wskazane jest stworzenie przynajmniej czterech małych stref turystycznych (MST), wyznaczonych na podstawie sytuacji ekologicznej, transportu, logistyki, bioróżnorodności

Rysunek 1. Małe strefy turystyczne w regionie Jeziora Aralskiego
Źródło: opracowanie własne

i lokalizacji destynacji ekoturystycznych (Kamaletdinov, 2018) – rys. 1.

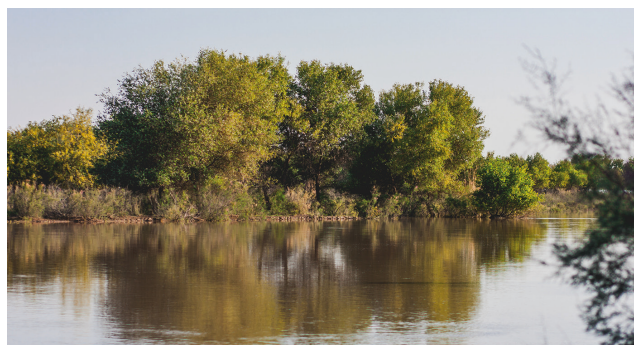
Do pierwszej MST turyści mogą się udać nad jezioro Akczakul zlokalizowane na brzegu Amu-darii w tumanie Ellikala, który charakteryzuje się wysokim potencjałem rozwoju zarówno turystyki archeologicznej, jak i medycznej (fot. 1). Dodatkowo istnieje możliwość utworzenia nowych szlaków turystycznych z wykorzystaniem zasobów rekreacyjnych jeziora Akczakul, innych naturalnych zbiorników wodnych, miejsc o wysokiej koncentracji minerałów itp.

Autorzy proponują zlokalizowanie drugiej MST w tumanie Beruni, w wiosce Oltinsaj, która znajduje się w pobliżu Państwowego Rezerwatu Biosfery Dolnej Amu-darii (Badaj-Tugaj), gdzie zagrożone gatunki roślin, ryb, ptaków i innych zwierząt żyją w swoim naturalnym środowisku (fot. 2). W strefie tej można rozwijać ekoturystykę, a także programy historyczne i specjalne programy turystyki pielgrzymkowej (*zijorat*), jak również infrastrukturę turystyczną i sieć obiektów noclegowych (Matyakubov, Ibadullaev, 2020).

Trzecia MST mogłaby być zlokalizowana w mieście Mujnak, mającym duży potencjał rozwoju ekoturystyki oraz turystyki ekstremalnej. Nowe atrakcje turystyczne w postaci „cementarysk statków” to miejsca, gdzie stare kutry rybackie i parowce osiadły na mieliźnie (fot. 3). Podróżujących zachęca się do zobaczenia plantacji saksaulów na dnie Jeziora Aralskiego, obserwowania

Fotografia 1. Mała strefa turystyczna Akczakul
Źródło: autorzy

Fotografia 2. Mała strefa turystyczna Amu-daria
Źródło: autorzy

Fotografia 3. Mała strefa turystyczna Mujnak
Źródło: autorzy

Fotografia 4. Mała strefa turystyczna Nukus
Źródło: autorzy

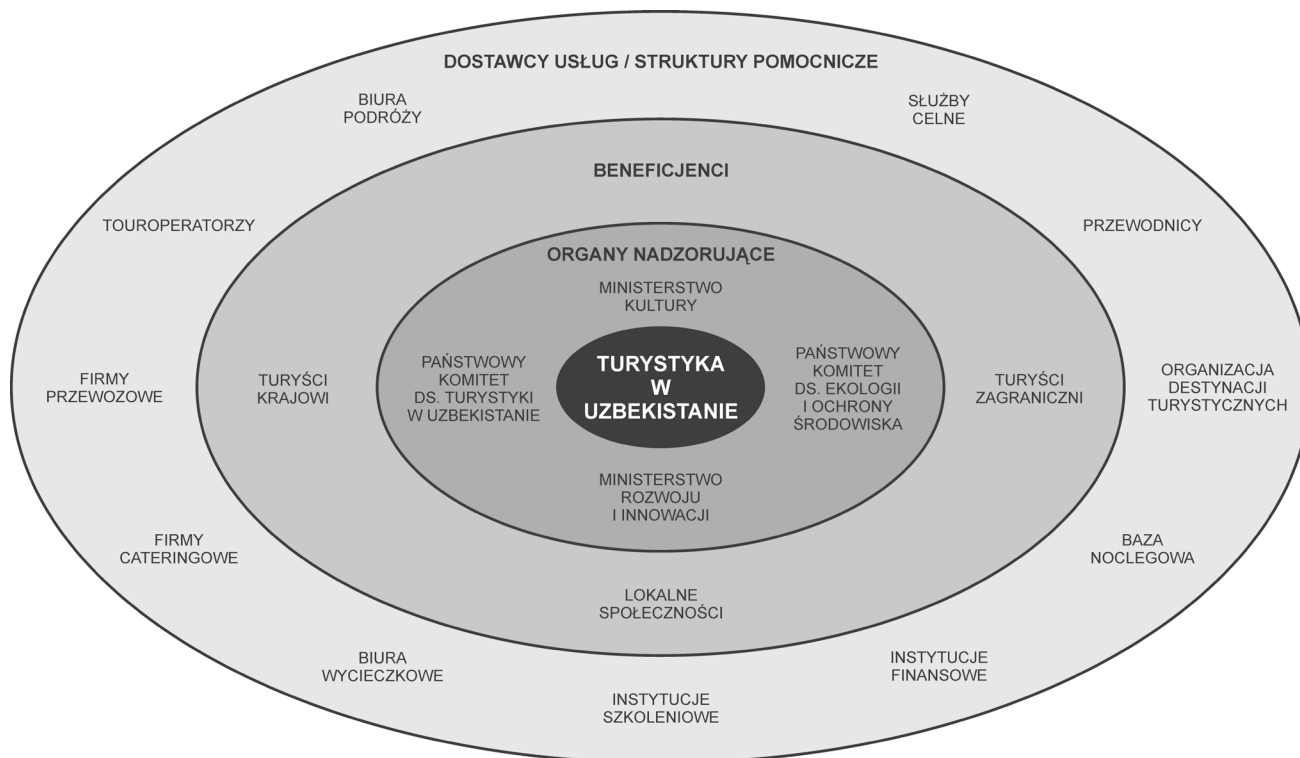
łabędzi, flamingów, pelikanów oraz innych rzadkich ptaków na jeziorze Sudoczje. Mujnak przyciąga także tych, którzy chcą doświadczyć kruchości natury. Turyści ekstremalni z pewnością zainteresują się wizytami nad Jeziorem Aralskim oraz w miejscach innych lokalnych katastrof. W tym celu konieczne jest podjęcie kompleksowych działań, które poszerzą możliwości turystyczne, a także różnorodnej działalności kulturalno-rekreacyjnej (Kamaletdinov, 2018).

Autorzy proponują również utworzenie w mieście Nukus, w pobliżu lotniska międzynarodowego Nukus, czwartej MST, strefy centralnej (fot. 4). Byłyby tam świadczone usługi turystyczne (Kamaletdinov, 2018).

Podsumowując badania, autorzy rozpowszechnili wyniki analizy TOWS, aby umożliwić podejmowanie właściwych strategicznych decyzji w zakresie promocji ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego w Uzbekistanie.

5.3. MAPOWANIE INTERESARIUSZY UZBECKIEGO SEKTORA TURYSTYCZNEGO

Mapowanie interesariuszy to wizualne zaprezentowanie wyników analizy interesariuszy, uporządkowane według kluczowych kryteriów. Jest to proces oraz narzędzie wizualne służące do wyjaśnienia

Rysunek 2. Kluczowe instytucje branży turystycznej w Uzbekistanie
Źródło: opracowanie własne

i skategoryzowania różnych interesariuszy poprzez naszkicowanie kolejnych ich kręgów, kim są bezpośrednio zainteresowane grupy, jakie interesy reprezentują, jaką mają władzę, czy reprezentują czynniki hamujące czy wspierające organizację w zakresie osiągnięcia jej celów oraz metod, które powinny być do tego zastosowane (rys. 2, s. 53).

Z informacji zawartych na mapie interesariuszy wynika, że uzbecki rynek turystyczny jest regulowany przez Państwowy Komitet ds. Rozwoju Turystyki oraz Państwowy Komitet ds. Ekologii i Ochrony Środowiska. Nowo utworzone Ministerstwo Rozwoju i Innowacji odgrywa coraz większą rolę w rozwiązywaniu problemów związanych z turystyką, podczas gdy Ministerstwo Kultury kontroluje muzea i zabytkowe obiekty turystyczne. Wzrost dobrobytu oraz zarobków lokalnych społeczności pozostaje kluczowym priorytetem rozwoju sektora turystycznego.

Dla struktur pomocniczych oraz dostawców usług bardzo ważne jest, by współpracować ze sobą oraz z czterema organami nadzorującymi w celu realizacji projektów strategicznych ukierunkowanych na zreformowanie przemysłu turystycznego w sposób kompleksowy i zintegrowany.

6. POMOC PAŃSTWA W CZASIE PANDEMII W UZBEKISTANIE

Pandemia koronawirusa (COVID-19) jest przede wszystkim kryzysem humanitarnym, który w dużym stopniu rzutuje na życie ludzkie, lecz także stał się przyczyną globalnej zapaści ekonomicznej. Pandemia oddziałuje na sektor turystyczny, co dla wielu osób, miejsc i firm okazało się kwestią decydującą. Wpływ ten jest silnie odczuwalny szczególnie w krajach, miastach i regionach, w których turystyka jest ważną częścią gospodarki. Kryzys związany z koronawirusem zaburzył normalne życie ludzi i możliwość zarabiania pieniędzy na całym świecie, jak również spowodował ograniczenie podróżowania wewnątrz krajów i między nimi.

W Uzbekistanie, tak jak w innych państwach, rozprzestrzenienie się koronawirusa miało bardzo negatywny wpływ na miejsca wypoczynku. W marcu 2020 r. stwierdzono pierwszy przypadek zakażenia, w związku z czym rząd musiał wprowadzić surowe regulacje mające na celu ograniczenie szerzenia się pandemii. W tak niekorzystnej sytuacji gospodarczej podmioty związane z turystyką nie mogą kontynuować pracy i potrzebują wsparcia rządu, by móc utrzymać swoją działalność. W kraju wprowadzono dotacje dla sektora

Tabela 2. Postpandemiczne środki pomocowe dla Uzbekistanu

Nr	Okres	Środki pomocowe
1	1.03–1.06.2020	kompensacja wydatków poniesionych przez podmioty związane z turystyką na kredyty zaciągnięte uprzednio w bankach komercyjnych na budowę bazy noclegowej
2	1.06.2020–31.12.2021	dotacje do zakwaterowania w wysokości 10% kosztów (usługi hotelowe), 15 USD, z wyjątkiem wykupionego w ramach kompensacyjnego przydziału miejsc w lotach czarterowych w USD, pod warunkiem że turysta pozostanie na terytorium Republiki Uzbekistanu minimum przez pięć dni
3	od dnia wznowienia turystyki przyjazdowej na koszt funduszu do 31.12.2020	przy grupach turystów zagranicznych liczących co najmniej 10 osób, pod warunkiem że zorganizują one zwiedzanie w Republice Uzbekistanu i spędzą przynajmniej pięć nocy w miejscu zakwaterowania, touroperatorom należy się częściowa kompensacja wydatków poniesionych na bilety lotnicze i kolejowe, w wysokości 30% ceny biletu
4	przed 1.06.2021	fundusz pokryje koszty renowacji, przebudowy oraz wzmocnienia bazy materiałowej i technicznej przy nabyciu bądź modernizacji obiektów hotelowych, pod warunkiem że ich kategoria zostanie utrzymana przez następne trzy lata (w wysokości 5 mln sumów na każdy pokój w hotelach trzygwiazdkowych, 10 mln sumów – w hotelach czterogwiazdkowych, 15 mln sumów – w hotelach pięciogwiazdkowych)
5	do 1.01.2022	osoby prawne związane z budową, przebudową oraz wyposażaniem w maszyny, ich komponenty lub części zamienne, budynki i struktury przeznaczone do dezynfekcji; sprzęt kontrolowany bezzdotykowo oraz bezzapachowe środki dezynfekujące wwiezione na terytorium Uzbekistanu są zwolnione z opłat celnych (z wyjątkiem opłat związanych z odprawą celną i podatku VAT); ponadto Ministerstwu Finansów Republiki Uzbekistanu nakazano alokację 20 mld sumów w celu rozpoczęcia realizacji odpowiednich działań
6	1.07.2020–1.07.2023	stawki podatku dochodowego, podatku od nieruchomości oraz podatku gruntowego, jak również podatek obrotowy od głównej działalności pozarządowych (prywatnych) muzeów, galerii sztuki i centrów rzemiosła zostaną zmniejszone o 50% w porównaniu do ustalonej wysokości

Źródło: Uzbek Tourism (2020).

turystycznego, wypłacane z państwowego funduszu wspierania przedsiębiorczości (tab. 2).

Aby przyspieszyć powrót turystyki do stanu normalności i kształtowanie nowych kierunków rozwoju po ustabilizowaniu sytuacji sanitarno-epidemiologicznej w kraju, jak również zagwarantować proces realizacji, 28 maja 2020 r. wydano *Dekret prezydencki nr PD-6002 „W sprawie pilnych działań wspierających turystykę w celu ograniczenia negatywnych skutków pandemii koronawirusa”*. Nieco później, 19 czerwca 2020 r., przyjęto *Uchwałę prezydencką nr 4755 „Dodatkowe środki podjęte dla rozwoju sektora turystycznego w warunkach przestrzegania wymogów zwiększonego reżimu bezpieczeństwa sanitarno-epidemiologicznego”*. Główne działania zaproponowane w tym dokumencie w celu wznowienia turystyki międzynarodowej w kraju zostały przedstawione w tab. 3.

Ponadto rząd przykłada szczególną wagę do rozwoju turystyki w regionie Jeziora Aralskiego ze względu na ogromny potencjał tego regionu. Od 2017 r., czyli od czasu wydania *Dekretu prezydenckiego nr 2731 „Pań-*

stwowy program rozwoju Regionu Jeziora Aralskiego” turystyka (szczególnie ekoturystyka) jest uważana za jeden z kluczowych sektorów przy wytyczaniu kierunków dla tego procesu. We wspomnianym dokumencie wskazano dokładną pozycję ekoturystyki (tab. 4).

7. WNIOSKI

Niniejsze badania eksploracyjne dotyczą rozwoju ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego w Uzbekistanie. Analiza TOWS pozwoliła na stworzenie możliwych scenariuszy i strategii w celu przemiany słabych stron w mocne dzięki podejściu klastrowemu i mapowaniu zaangażowania interesariuszy. W tym kontekście przyspieszenie rozwoju zagranicznej turystyki przyjazdowej i turystyki krajowej w regionie Jeziora Aralskiego poprzez wdrożenie klastra turystycznego jest jednym z najważniejszych czynników zrównoważonego

Tabela 3. Działania podjęte w czasie pandemii

Działania podjęte w czasie pandemii	Opis
„Uzbekistan. Gwarancja bezpiecznej podróży”	Stworzenie właściwych warunków sanitarno-epidemiologicznych w miejscach wypoczynku. Wszystkie poniesione wydatki są pokrywane przez rząd.
Menu cyfrowe	Zminimalizowanie kontaktu fizycznego między klientami a personelem.
Odszkodowanie	Rząd płaci odszkodowania w wysokości 3000 USD za każdego turystę zakażonego COVID-19 w trakcie pobytu w Uzbekistanie.
<i>Machalle</i> (sąsiedztwa) turystyczne	Zostaną one stworzone zgodnie z tradycyjnymi założeniami architektonicznymi, z wykorzystaniem nowoczesnych materiałów budowlanych. Będą wynajmowane miejscowym rolnikom (<i>dehkans</i>), którzy zgłoszą gotowość przyjęcia turystów w ramach wycieczek lokalnych i etnograficznych oraz prezentacji tradycyjnego stylu życia, rzemiosła i kuchni regionu.
Rodzinne pensjonaty na obszarach wiejskich, górskich i pustynnych	Wsparcie lokalnych przedsiębiorców poprzez rekompensowanie pewnej części kosztów projektów, których celem jest zakładanie rodzinnych pensjonatów w oddalonych obszarach wiejskich i górskich, o ile spełnią pewne wymogi, takie jak prowadzenie zakwaterowania przez co najmniej pięć lat oraz wykorzystanie specjalnego zautomatyzowanego programu elektronicznego do rejestracji gości przybywających do pensjonatu. Kwota rekompensaty nie może przekraczać 10 mln sumów, co powinno stanowić 30% kosztów.

Źródło: Lex.uz (2020b).

Tabela 4. Możliwości rozwoju ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego

Działania	Źródło finansowania
Założenie dużego kompleksu turystycznego „Oaza Aralska” z zamkniętym obszarem chronionym	fundusze przedsiębiorczości i pożyczki z banków komercyjnych, dotacje
Jezioro Aralskie, jezioro Sudoczje, Leśnictwo Państwowe Kungrad, nowe szlaki tworzone przy maksymalnym zaangażowaniu lokalnej społeczności mieszkającej w pobliżu Kazak-darii, stałe miejsca zakwaterowania turystów oraz obiekty infrastruktury turystycznej	fundusze i dotacje od przedsiębiorców
Kompleks ekoturystyczny nad jeziorem Akczakul	współpraca z rządem
Ustanowienie kompleksu ekoturystycznego Państwowego Rezerwatu Biosfery Dolnej Amu-darii	częściowo rządowe

Źródło: Lex.uz (2020c).

rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu. Przyczyni się ono do przemiany sektora turystycznego w jeden z wiodących sektorów gospodarki regionalnej, przy szeroko zakrojonej promocji ekoturystyki. Analiza mapowania interesariuszy odgrywa zasadniczą rolę w przewyżnianiu konfliktów interesów pomiędzy nimi, spodziewanych zagrożeń oraz nieporozumień ze strony interesariuszy w sektorze turystycznym Uzbekistanu. Ponadto jest ona ważna dla rozwoju mechanizmów organizacyjnych oraz ekonomicznych, które mają pozytywny wpływ na interesariuszy w rozwoju turystyki w regionie.

Aby w pełni wykorzystać potencjał, potrzebne są profesjonalne zarządzanie oraz strategia kooperacji pomiędzy organami władzy, nakierowana na zaplanowanie oraz wdrożenie działań przyczyniających się do rozwoju ekoturystyki w perspektywie krótko- i długoterminowej. Osoby odpowiedzialne za zarządzanie powinny skupiać się przede wszystkim na opiniach turystów jako użytkowników końcowych i brać pod uwagę doświadczenia zagraniczne w celu stworzenia planu skutecznego rozwoju ekoturystyki w regionie Jeziora Aralskiego. Uczynienie ekoturystyki branżą atrakcyjną finansowo doprowadzi do znacznego polepszenia warunków życia populacji wiejskiej, co stanowi główną motywację do promocji ekoturystyki w wiejskich rejonach Uzbekistanu.

Na koniec warto zauważyć, że nieoczekiwana sytuacja związana z pandemią przeszkodziła we wdrażaniu (przedpandemicznych) strategii rozwoju. Co ważne, wsparcie rządowe jest w przypadku pandemii niezbędne, by zachęcić sektor prywatny do partycypacji oraz złagodzić negatywne konsekwencje ekonomiczne dla przemysłu turystycznego. Autorzy niniejszego artykułu sugerują, że należy podjąć dalsze badania w mikro- i makroperspektywie, by rozważyć skutki pandemii COVID-19.

BIBLIOGRAFIA

- Alimov, A. (2018). *Main directions and prospects of development of ecological tourism in the Republic of Karakalpakstan*. Praca doktorska. Nukus, Uzbekistan: Karakalpak State University.
- Allanazarov, K., Alimov, A. (2019). The model of the development of ecotourism in special protected areas. Uzbekistan in the Central Asia Region. *Geography, Geoeconomics, Geoecology*. In Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Tashkent, Uzbekistan, 2, 34–39.
- Asadpourian, Z., Rahimian, M., Gholamrezai, S. (2020). SWOT-AHP-TOWS Analysis for sustainable ecotourism development in the best area in Lorestan Province, Iran. *Social Indicators Research*, 152 (1), 289–315. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02438-0>
- Azam, M., Alam, M.M., Hafeez, M.H. (2018). Effect of tourism on environmental pollution: Further evidence from Malaysia, Singapore and Thailand. *Journal of Cleaner Production*, 190, 330–338. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.04.168>
- Bekjanov, D. (2020). Assessment of the impact of COVID-19 pandemic on the tourism industry of Uzbekistan. *Finance and Banking*, 2, 225–237.
- Bekjanov, D., Matyusupov, B. (2020). Influence of innovative processes in the competitiveness of tourist destination. W: J.R. Rodrigues Soares (red.), *Innovation and entrepreneurial opportunities in community tourism* (s. 243–263). Madryt: IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4855-4.ch014>
- Berdiyev, B. (2010). *Ecotourism and place in the market of tourism services of Uzbekistan*. Praca doktorska. Samarkand, Uzbekistan.
- Ceballos-Lascurain, H. (1996). *Tourism, ecotourism and protected areas*. Gland, Szwajcaria: IUCN. The World Conservation Union. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.1996.7.en>
- Das, M., Chatterjee, B. (2015). Ecotourism: A panacea or a predicament? *Tourism Management Perspectives*, 14, 3–16. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.01.002>
- Demir, S., Esbah, H., Akgun, A. (2016). Quantitative SWOT analysis for prioritizing ecotourism-planning decisions in protected areas: Igneada case. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23 (5), 456–468. <https://doi.org/10.1080/13504509.2015.1136709>
- Dowling, R., Fennel, D. (2003). Ecotourism policy and planning: Stakeholders, management and governance. *Ecotourism Policy Plan*, 1, 331–344. <https://doi.org/10.1079/9780851996097.0331>
- Higham, J. (2007). *Critical issues in ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oksford: Elsevier. <https://doi.org/10.4324/9780080488608>
- Holden, A. (2007). *Environment and tourism. Routledge introductions to environment series*. Bedfordshire: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203937624>
- Hong, C.W., Chan, N.W. (2010). The Potentials, threats and challenges in sustainable development of Penang National Park. *Malaysian Journal of Environmental Management*, 11, 43–47.
- Hoshimov, M. (2009). *Ecological tourism of Uzbekistan*. Samarkand: „Zarafshon“ publishing house.
- Jalani, J.O. (2012). Local people's perception on the impacts and importance of ecotourism in Sabang, Palawan, Philippines. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 57 (9), 247–254. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.1182>
- Kamaletdinov, U. (2018). Opportunities for creating tourism clusters in the Aral Sea Basin. *Business Daily*, 1, 19–28.
- Khamidov, O. (2016). *Improving management of ecological tourism development in Uzbekistan: Problems and solutions*. Tashkent: Economics publishing house.
- Khamidov, O. (2017). *Improvement of management mechanisms in the development of ecological tourism in Uzbekistan*. Praca doktorska. Tashkent: Tashkent State University of Economics.
- Khaytboyev, R. (2016). *Ecological tourism – manual*. Samarkand: Samarkand Institute of Economics and Service.
- Lenao, M., Basupi, B. (2016). Ecotourism development and female empowerment in Botswana: A review. *Tourism Management Perspectives*, 18, 51–58. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.12.021>
- Lex.uz (2020a). *Decree of the President of Uzbekistan on further development of tourism*, nr 5611 z 5 stycznia 2020. Pobrane z: <https://lex.uz/docs/4562382> (2.07.2020).
- Lex.uz (2020b). *Decree of the President of Uzbekistan on urgent measures to support tourism to reduce the negative impact of the coronavirus pandemic*, nr 6002. Pobrane z: <https://www.lex.uz/docs/-4831118> (28.05.2020).
- Lex.uz (2020c). *Resolution of the President of Uzbekistan on additional measures to the development of the tourism sector in following the*

- requirements of the strengthened sanitary-epidemiological security regime, nr 4755. Pobrane z: <https://www.lex.uz/docs/-4862987> (19.06.2020).
- Liu, C., Li, J. (2013). Current trends of ecotourism in China's nature reserves: a review of the Chinese literature. *Tourism Management Perspectives*, 7, 16–24. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2013.03.001>
- Matyakubov, U. (2017). Perspective ecotourism development in Khorezm Region. *Technology Innovation and Economics*, 5, 3–5.
- Matyakubov, U., Defrancesco E. (2018). Role of agritourism in sustainable rural development in Uzbekistan: Insights from the Italian experience. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3, 88–102.
- Matyakubov, U., Ibadullaev, E. (2020). Exploring the impact of the coronavirus pandemic on tourism and recreational services: Case from Republic of Uzbekistan. *Science, Research, Development*, 3, 168–171.
- Mayaka, M.A., Prasad, H. (2012). Tourism in Kenya: Analysis of strategic issues and challenges. *Tourism Management Perspectives*, 1, 48–56. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2011.12.008>
- NOAA (2011). *Assessment for sustainable tourism*. Pobrane z: https://nmssanctuaries.blob.core.windows.net/sanctuaries-prod/media/archive/management/international/pdfs/day2_assessment_manual.pdf (22.05.2020).
- Rahemtulla, Y., Wellstead, A. (2001). *Ecotourism: Understanding competing expert and academic definitions*. Edmonton: Information Report.
- Rein H. (2005). Ecotourism as a market: Demands and success. *Proceedings of the second international tourism, environment and culture symposium*. 10–11 maja 2005. Izmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Rudenko, I., Lamers, J. (2010). *The Aral Sea: An ecological disaster*. Pobrane z: <https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/55717/8-6.pdf?sequence=1> (1.11.2020).
- Saidmamatov, O., Matyakubov, U., Rudenko, I., Filimonau, V., Day, J., Luthe, T. (2020). Employing ecotourism opportunities for sustainability in the Aral Sea Region: Prospects and challenges. *Sustainability*, 12, 9249. <https://doi.org/10.3390/su12219249>
- Saidmamatov, O., Rudenko, I., Baier, U., Khodjaniyazov, E. (2021). Challenges and solutions for biogas production from agriculture waste in the Aral Sea Basin. *Processes*, 9 (2), 199. <https://doi.org/10.3390/pr9020199>
- Saidmamatov, O., Rudenko, I., Pfister, S., Koziel, J. (2020). Water-energy-food nexus framework for promoting regional integration in Central Asia. *Water*, 12, 1896. <https://doi.org/10.3390/w12071896>
- Salaev, S., Alimov, O. (2018). Development of tourism infrastructure of the Republic of Karakalpakstan. *Journal of Economic Science*, 2, 87–88.
- Salvatore, B., Marciano, C. (2019). Using a hybrid AHP-SWOT method to build participatory ecotourism development strategies: The case study of the Cupe Valley Natural Reserve in Southern Italy. W: L. Della Spina, F. Calabrò, C. Bevilacqua (red.), *New Metropolitan Perspectives* (s. 327–336). Kalabria, Włochy: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92102-0_35
- SCRepUZEEP (2007). *Concept of ecological tourism development in Uzbekistan*. Tashkent: Ziyo.
- UNEP (2013). *Green economy and trade – trends, challenges and opportunities*. Pobrane z: <http://www.unep.org/greeneconomy/GreenEconomyandTrade> (11.11.2020)
- United Nations (2019). Sustainable tourism and sustainable development in Central Asia. *UN*, 4–8. <https://doi.org/10.1017/s0020818300024334>
- UNWTO (2019). International tourism highlights. *World Tourism Organization*. Pobrane z: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> (20.03.2020).
- UNWTO (2020). International tourism highlights international tourism continues to outpace the global economy. *World Tourism Organisation*. Pobrane z: <https://www.unwto.org/international-tourism-growth-continues-to-outpace-the-economy> (21.03.2020).
- Uzbek Tourism (2020). *Analytical materials of Uzbek Tourism State Committed of Uzbekistan*. Pobrane z: <https://uzbektourism.uz/en/research> (3.11.2020)
- UzDaily (2019). *UN general assembly adopts a special resolution „Sustainable Tourism and Sustainable Development in Central Asia“*. Pobrane z: <https://uzdaily.uz/en/post/53803> (1.11.2020).
- Weaver, D., Oppermann, M. (2000). *Tourism management*. Brisbane: Wiley & Sons.
- Yagodin, V.N., Betts A.V.G. (2009). *The golden ring of Khorezm*. Paryż: UNESCO.
- Yılmaz, E. 2005. *A land use planning model: A case study of Cehennemde Valley, Turkey*. Pobrane z: <https://www.researchgate.net/publication/339089107> (26.02.2021).